

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.62.042>

УДК: 316.774:355.45(477)

Алла Гребенюк,

ORCID 0000-0002-8703-3432,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри східноєвропейських мов

Навчально-наукового центру мовної підготовки,

Національна академія Служби безпеки України,

вулиця Максимовича, 22, Київ, 03022, Україна

e-mail: alla7997@meta.ua

ПРОПАГАНДА ЯК МЕТОД СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Вивчаючи масиви продукованої в глобальному інформаційному просторі інформації, сучасні бібліотечні установи стикаються зі зростаючими обсягами пропагандистських матеріалів. **Мета статті** – визначення комунікативного значення та місця пропагандистських матеріалів в інформаційних ресурсах бібліотек, їх врахування у заходах по нейтралізації негативних інформаційних впливів в рамках інформаційної війни. **Наукова новизна.** Доведено, що вітчизняні науковці відносять пропаганду до методів спеціальних інформаційних операцій та акту зовнішньої інформаційної агресії. Встановлено, що дослідники гібридної війни Російської Федерації проти України, країн Балтії, Балкан фіксують поєднання загроз інформаційно-пропагандистського характеру із загрозами, що лежать у площині акту агресії. З урахуванням викладеного запропоновано віднести пропаганду до методів як спеціальних інформаційних операцій, так і акту зовнішньої інформаційної агресії. **Висновки.** У сучасній інформаційній війні пропаганда є методом як спеціальних інформаційних операцій, так і акту агресії, її інформаційної складової зокрема. Такого роду матеріали, підготовлені інформаційними працівниками країни-агресора, фактично являються маніпулятивними продуктами, далекими від об'єктивності. Тому бібліотечні установи, при комплектуванні

новими ресурсами мають враховувати цю обставину і не засмічувати свої фонди шкідливою інформацією. Така інформація має аналізуватися для орієнтації користувачів в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек, що мають контрпропагандистське спрямування.

Ключові слова: пропаганда, спеціальні інформаційні операції, акт зовнішньої інформаційної агресії, акт агресії, методи спеціальних інформаційних операцій та акту зовнішньої інформаційної агресії.

Постановка проблеми. Пропагандистські засоби стали механізмом політики Російської Федерації щодо України. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України №392/2020 14 вересня 2020 р. (далі-Стратегія), фактично визначає пропаганду частиною спеціальних інформаційних операцій (далі-СІО) та російської агресії [10]. Вивчаючи масиви продукуюваної в глобальному інформаційному просторі інформації, сучасні бібліотечні установи стикаються зі зростаючими обсягами пропагандистських матеріалів. Їх обсяги і комунікативне значення в інформаційному просторі України значно зросли із активізацією інформаційної війни РФ проти нашої держави. у сучасній бібліотечній практиці у зв'язку з цим виникає питання про доцільність комплектування фондів такими матеріалами та про їхнє інформаційне значення в сучасних інформаційних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання пропагандистських інструментів у сучасній інформаційній війні вивчали Волга Дамарад, Болкан Девлен, Тоні Йенсен, Барбора Маронкова, Л. Цибульська, М. Кияк, В. Саран, О. Чуранова.

Проблематики, порушені у цій статті, стосуються праці О. Онищенко, В. Горового, Л. Дубровіної, які розглядали проблеми збереження національного інформаційного простору в контексті посилення негативних зарубіжних впливів, пов'язували прояви антиукраїнської пропаганди з російською агресією. Питання протидії антиукраїнській інформаційній агресії присвячені публікації Л. Чуприни, О. Желай та інших дослідників.

У процесі роботи із сучасними інформаційними ресурсами бібліотек актуалізується їх ставлення до пропагандистських матеріалів, що стали компонентом інформаційної війни. З огляду на викладене **метою статті** є визначення комунікативного значення та місця пропагандистських матеріалів в інформаційних ресурсах бібліотек, їх врахування у

заходах з нейтралізації негативних інформаційних впливів у рамках інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу: Пропаганда є потужним чинником інформаційно-психологічного впливу (далі ПІВ) на свідомість індивідів, соціальних груп і на громадську думку [8]. В минулому столітті пропаганда була поряд із агітацією одним із найважливіших методів донесення масам позиції політичних сил у боротьбі за владу, чинником, який визначав перебіг політичних процесів у соціумі. У сучасному суспільстві в міждержавних інформаційних протистояннях пропаганда стала інструментом ефективного впливу на інформаційний простір об'єкта агресії.

При комплектуванні фондів бібліотек новими інформаційними ресурсами, що значною мірою виконують літописну функцію у відображенні подій сучасності, видається за необхідне з'ясувати змістовне значення і роль пропагандистських матеріалів у впливах на суспільну свідомість.

В. Остроухов, конкретизуючи місце пропаганди в сучасній інформаційній війні, локалізує її, поряд із дезінформуванням, диверсифікацією громадської думки, психологічним тиском та поширенням чуток, однозначно серед методів як спеціальної інформаційної операції, так і акту зовнішньої інформаційної агресії. Усі ці методи, на його думку, підпорядковані здійсненню прихованого вигідного впливу на іноземні держави з метою створення сприятливої політичної, ідеологічної, соціальної, економічної обстановки під час реалізації правлячою елітою зовнішньополітичного курсу. Зазначену мету, як і увесь комплекс наведених методів, вказаний науковець відносить одночасно до СІО та АЗІА [4].

У той же час експерти Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» пов'язують інформаційно-пропагандистський вплив із гібридною війною, в межах якої реалізуються й силові елементи. Більше того, ставлять цей вплив на перше місце поряд із розвідувально-диверсійно-партизанським впливом, застосуванням регулярних частин та високоточної зброї для бойових дій, обмеженим використанням тактичної ядерної зброї [2]. Тобто фактично поєднують пропаганду з актом агресії, до якого Статут ООН відносить у т. ч. застосування зброї на території іншої держави, засилання озброєних банд, груп, нерегулярних сил чи найманців, які застосовують силу проти іншої держави [6]. Отже, на думку цих експертів, пропаганда є елементом, невіддільним від акту агресії.

До слова, вони пропонують не розмежовувати поняття гібридної війни та агресії взагалі, адже агресія, на їхнє переконання, знаходить-

ся в основі цієї війни. Зазначені експерти пропонують увести терміни «агресія гібридного типу», «гібридна агресія» та «гібресія».

Їхні висновки є логічними на тлі доповіді начальника Генерально-го штабу Збройних Сил РФ Валерія Герасимова, зробленої у лютому 2013 р. на тему «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування збройних сил, актуальні задачі військової науки з їх удосконалення». Він зазначив, що у XXI ст. простежується тенденція стирання відмінностей між станом війни та миру. Співвідношення невійськових та військових заходів складається за розподілу 4 : 1 відповідно. Акцент методів протидії зміщується у бік широкого застосування зокрема інформаційних заходів [9], серед яких пропаганда займає чільне місце.

На увагу заслуговує також розподіл ознак гібридної війни за трьома рівнями, де фіксуємо:

- *жовтий рівень*
  - мусування в засобах масової інформації суміжної країни (потенційного агресора) проблем сусідньої держави (об'єкта майбутньої агресії) з коментарями про загрози для національної безпеки суміжної країни;
  - ініціювання та проведення різноманітних публічних заходів науково-прикладного характеру на резонансну тематику, що вносить розкол у суспільну свідомість;
- *помаранчевий рівень*
  - різка активізація неурядових організацій, опозиційно налаштованих до влади та які закликають «не словами, а справами» вирішувати проблеми;
- *червоний рівень*
  - масована інформаційно-психологічна кампанія в ЗМІ суміжної держави, націлена на захист співвітчизників;
  - проведення масових заходів під антидержавницькими лозунгами;
  - локальні відключення від ефіру державних телевізійних каналів, їх заміна телеканалами країни-агресора [2].

Такі ознаки гібридної війни (чи гібридної агресії) цілковито корелюють з ознаками пропаганди, яка визначаються сучасними дослідниками як метод спеціальних інформаційних операцій, що полягає у деструктивному маніпулятивному та відкритому, ідейно-політичному, соціальному, релігійному та іншому впливові (шляхом використання комунікативних технологій, поширення і постійного, глибокого та де-

тального роз'яснення ідей, поглядів, знань, закликів) на особу, групу осіб або суспільство з метою їх переорієнтації на інші цінності та ідеали й провокування запрограмованих емоцій, підштовхування до вчинення дій зі дестабілізації ситуації [5].

Із цього випливає, що пропаганда в сучасних умовах використовується як інформаційний інструмент гібридної війни. Саме у межах вказаних явищ відбувається поєднання військових методів із невійськовими, інформаційно-пропагандистськими зокрема.

Звернімо увагу на те, що в межах жовтого рівня гібридної війни зафіксовано також створення та підтримку парамілітарних груп, які регулярно проходять збори зокрема з ідеологічної та політичної підготовки на території суміжної держави [2]. Саме на рівні такого прикладу й відображене зазначене поєднання – військового та невійськового (інформаційно-пропагандистського) елементів, тобто елементів акту агресії та пропаганди.

Зазначимо, що окупація Автономної Республіки Крим відбулася безперечно за російської військової присутності, але вона була б неможлива без тривалої пропагандистської підготовки. І. Авдошин, О. Белов, О. Іванов, Р. Чорний та інші виділяють такі риси концептів, що уможливили анексію частини території України та наявність зазіхань на територію усієї країни:

- наділення Росії роллю центру тяжіння та стратегічної осі щодо всіх інших країн Євразії, що формують периферію, до якої входить і Україна;
- обґрунтування права РФ на відвоювання чорноморського регіону з опорою на Донецький вугільний басейн та порти; оформлення та постановка завдань виходу Росії до Чорного моря, збирання російських земель й оформлення чітких кордонів на півдні;
- сакралізація держави та процесу територіальної експансії з метою охорони та зміцнення православ'я за межами РФ (передусім в Україні, Грузії, Вірменії), розширення територій та досягнення її гомогенності шляхом насилля і недопущення розвитку самоуправлінських форм, розцінюваних як сепаратистські тенденції;
- обґрунтування принципів і форм геополітичного контролю над територією колишніх Російської імперії та СРСР з урахуванням русифікації, російськомовного населення як опори у справі реінтеграції пострадянського простору;

- вироблення механізмів протидії національним проектам, у тому числі українському, протиставлення їм концепцій невідчужуваних прав людини;
- проектування імперського образу на сприйняття Росії як великої держави безвідносно до конкретної геополітичної і гео економічної ситуацій.
- На думку вказаних дослідників, таке специфічне озмістовлення історико-ідеологічних образів Росії, популяризація спрощених положень про них у масах сформувало підґрунтя для загарбання території України [7].

У той же час вони поєднують визначення наведених рис пропагандистських механізмів РФ із розглядом положень Статуту ООН, який закріплює дефініцію акту агресії. Відтак, пропаганда на практиці є невід'ємною частиною останньої.

Автори оглядового видання «Гібридна війна: Російська Федерація проти країн Балтії», розглядаючи аспекти активізації Російською Федерацією агресивних сценаріїв керованого хаосу проти країн Балтії, теж пов'язують їх з інформаційною війною та історико-ідеологічним пропагандистським обґрунтуванням значення цих країн у політиці РФ. Так, у цьому виданні констатовано, що російські вчені, представники експертного середовища у своїх наукових працях:

- визначають тісну пов'язаність оволодіння Балтією з імперсько-реваншистськими завданнями Російської Федерації, поверненням геополітичних надбань та подальшим ствердженням РФ у всьому пострадянському середовищі;
- порушують питання про перегляд цивілізаційної належності балтійського регіону;
- пропагують невідворотність спільного майбутнього РФ та країн Балтії, російської присутності та домінування в балтійському регіоні;
- розглядають Балтію як:

1) «навколишнє середовище», що підлягає російській оптимізації, поверненню до орбіти РФ, перетворенню в підконтрольну Росії зону, транспарентну у військовому плані, яка б забезпечувала сприятливі транзитні експортно-імпорتنі умови для функціонування російської економіки, обслуговувала зовнішньополітичні та безпекові інтереси РФ;

2) об'єкт «імперського переварювання та підкорення» [3].

Як бачимо, знову ж відбувається розгляд інформаційно-пропагандистського та силового елементів (агресії) гібридної війни як нерозривних частин одного цілого.

Таке ж поєднання інформаційної складової, політичного аспекту, економічної компоненти та силових сценаріїв (компонентів акту агресії) гібридної війни вчені фіксують у суспільно-політичному виданні «Гібридна війна Російської Федерації на Балканах». Вони зазначають про використання на Балканах апробованої сторіччя тому практики інформаційно-пропагандистської роботи Російської імперії: створення мережі засобів масової інформації, які цілеспрямовано освітлюють події в бажаному Росії напрямі, формують альтернативну картину світу, кероване «зомбоване» середовище. Російська пропаганда прагне показати модель взаємин ЄС та Балкан як таку, що передбачає поглиблення корупційних й екстремістських явищ, ріст злочинності та зубожіння населення, «очорнити» моделі суспільного ладу євроатлантичної спільноти [4].

Зауважимо, що про таке поєднання військового аспекту, який міжнародним правом визначений як акт агресії, та невійськових елементів добре розуміють фахівці НАТО. Вони визначили для держав, що зазнають зовнішньої інформаційної агресії, необхідність створення власної надійної системи стратегічних комунікацій, потрібної для щоденного просування політичних та оперативних пріоритетів. Окремі союзники альянсу розпочали створення власних національних систем, зумовлених їхніми національними реаліями та пріоритетами [1].

Зокрема, пункт 20 «Стратегії національної безпеки України» визначив, що для протидії деструктивній пропаганді як ззовні, так і всередині України необхідна цілісна інформаційна політика держави, ефективна система стратегічних комунікацій [10].

Правильність такої позиції є цілком логічною на тлі того, що у Російській Федерації інформаційна сфера розглядається як ключовий простір сучасного військового конфлікту [12]. З урахуванням цього, зрощення інформаційно-пропагандистських та військових засобів стало реалією сьогодення.

Отже, у сучасній інформаційній війні пропаганда є методом як спеціальних інформаційних операцій, так і акту агресії, її інформаційної складової зокрема. Тому такі матеріали, підготовлені інформаційними працівниками країни-агресора, фактично є маніпулятивними продуктами, далекими від об'єктивності. Тому бібліотечні установи, при

комплектуванні новими ресурсами мають враховувати дану обставину і не засмічувати свої фонди шкідливою інформацією. Така інформація має аналізуватися для орієнтації користувачів в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек, що мають контрпропагандистське спрямування.

Список біографічних посилань

1. Барбора Маронкова. НАТО в новому середовищі гібридної війни. Пропаганда : часопис з питань міжнародних відносин, політики та економіки. *UA: Ukraine Analytica*. 1(11), 2018. С. 3–10.

2. Гибрессия Путина. *Невоенные аспекты войн нового поколения. Фрагменты исследования Центра глобалистики «Стратегия XXI» в рамках проекта «Антарес»*. Под руководством М. Гончара. Киев, 2016. 62 с.

3. *Гибридная война: Российская Федерация против стран Балтии* : обзорное издание / сост.: С. Л. Фальченко, В. Н. Гребенюк. 2-е изд., пер. с укр. Киев : НА СБУ, 2020. 168 с.

4. *Гібридна війна Російської Федерації на Балканах* : суспільно-політичне видання : Ч. 2 : Сучасні напрями гібридної війни Російської Федерації у балканському регіоні / Д. Ю. Золотухін, В. М. Гребенюк, О. Ю. Іванов. Київ : НА СБУ, 2020. 260 с.

5. Гребенюк А. В. Антиукраїнська пропаганда: актуальні проблеми визначення поняття та риси. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 24-26.

6. Денисов В. Н. Агресія (міжнародне право). *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>.

7. *Ідеологічне та квазіправове обґрунтування Російською Федерацією анексії Автономної Республіки Крим* / упорд.: О. Ф. Белов, С. С. Кудінов, В. М. Гребенюк та ін. Київ : Нац. акад. СБУ, 2017. 284 с.

8. Леонтьева Л. Є. *Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів* : моногр. Київ ; Львів, 2004.

9. *Основные тенденции развития формиспособов применения ВС, актуальные задачи военной науки по их совершенствованию*. URL: www.vpk-news.ru/articles/14632.

10. *Стратегія національної безпеки України*, затверджена Указом Президента України №392/2020 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

11. *Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій* : навчальний

посібник / Петрик В. М., Остроухов В. В., Штоквиш О. А. та ін. Київ : Росава, 2006. 208 с.

12. *Russia Military Power 2017*, «Defence Intelligence Agency», 28 June 2017. URL: www.dia.mil.access.

References

1. Barbora, Maronkova. (2018). NATO v novomu seredovyshchi hibrydnoi viiny. Propahanda : chasopys z pytan mizhnarodnykh vidnosyn, polityky ta ekonomiky [NATO in a new environment of hybrid warfare. Propaganda: Journal of International Relations, Politics and Economics]. *UA: Ukraine Analytica, 1 (11)*, 3-10. [In Ukrainian].
2. Honchar, M. (Ed.). (2016). *Hybressiia Putyna. Nevoenniie aspekty voyn novoho pokoleniia [Putin's hybrassion. Non-military aspects of the new generation of wars]. Frahmenty issledovanyia Tsentra hlobalystiki «Stratehiya XXI» v ramkakh proekta «Antares»* [Hybridization of Putin. Non-military aspects of new generation wars. Fragments of the research of the Center for Global Studies "Strategy XXI" in the framework of the project "Antares"]. Kyiv, Ukraine. [In Russian].
3. Falchenko, S. L., & Hrebenuik, V. N. (Comps.). (2020). *Hybrydnaia voina: Rossiiskaia Federatciia protiv stran Baltii: obzornoie izdaniie* [Hybrid war: the Russian Federation against the Baltic states: an overview edition]. (2nd ed.). Kyiv, Ukraine: NA SBU. [In Russian].
4. Zolotukhin, D. Yu., Hrebenuik, V. M., & Ivanov, O. Yu. (2020). *Hibrydna viina Rosiiskoi Federatsii na Balkanakh: suspilno-politychne vydannia*. Ch. 2: Suchasni napriamy hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii u balkanskomu rehioni [The hybrid war of the Russian Federation in the Balkans: a socio-political publication. Part 2: Modern directions of the hybrid war of the Russian Federation in the Balkan region. Kyiv, Ukraine: NA SBU. [In Ukrainian].
5. Hrebenuik, A. V. (2021, March). Antyukrainska propahanda: kharakterni rysy ta poniattia [Anti-Ukrainian propaganda: characteristics and concepts]. In *Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy* [Actual problems of information security management of the state]. *Proceedings of the Scientific Conference* (pp. 24-26), National Academy of Security Service of Ukraine. Kyiv, Ukraine: NA SBU. [In Ukrainian].
6. Denysov, V. N. Ahresiiia (mizhnarodne pravo) [Aggression (international law)]. *Velyka ukrainska entsyklopediia* [Great Ukrainian encyclopedia]. Retrieved from <https://vue.gov.ua/>. [In Ukrainian].
7. Bielov, O. F., Kudinov, S. S., & Hrebenuik, V. M. (Comps.). (2017). *Ideolohichne ta kvazipravove obhruntuvannia Rosiiskoiu Federatsiiei aneksii Avtonomnoi Respubliky Krym* [Ideological and quasi-legal substantiation of the annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation]. Kyiv, Ukraine: NA SBU. [In Ukrainian].

8. Leontieva, L. E. (2004). *Propahanda yak informatsiino-psykholohichni skladnyk politychnykh protsesiv*: monohrafiya. [Propaganda as an information and psychological component of political processes: monograph]. Kyiv, Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. *Osnovniie tendentsii razvytyia form i sposobov primeneniia VS, aktualnyie zadachi voennoi nauki po ikh sovershenstvovaniuu* [The main trends in the development of forms and methods of using the Armed Forces, urgent tasks of military science for their improvement]. Retrieved from www.vpk-news.ru/articles/14632. [In Russian].

10. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy N 392/2020 14 veresnia 2020 roku [National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine N 392 / 2020 on September 14, 2020]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>. [In Ukrainian].

11. Petryk, V. M., Ostroukhov V. V. [et al]. (2006). *Suchasni tekhnologii ta zasoby manipuliuvannia svidomistiu, vedennia informatsiinykh viin i spetsialnykh informatsiinykh operatsii*: navchalnyi posibnyk [Modern technologies and means of manipulating consciousness, waging information wars and special information operations: a textbook]. Kyiv, Ukraine: Rosava. [In Ukrainian].

12. Russia Military Power 2017, «Defence Intelligence Agency», 28 June 2017. Retrieved from www.dia.mil.access. [In English].

Alla Hrebenuk,

ORCID 0000-0002-8703-3432,

PhD in Philological Sciences,

Lecturer at the Department of Eastern European National Languages,

Educational and Scientific Center of Language Training,

National Academy of Security Service of Ukraine,

Maksimovich Street 22, Kiev, Ukraine, 03022,

e-mail: alla7997@meta.ua

PROPAGANDA AS A METHOD OF SPECIAL OPERATIONS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION WAR

Formulation of the problem. Studying the arrays of information produced in the global information space, modern library institutions face the growing volumes of propaganda materials. **The purpose of the article** is to determine the communicative importance and place of propaganda materials in the information resources of libraries, to take into account in measures to neutralize negative information influences within the information war. **Scientific novelty.** It is proved that domestic scientists attribute to the methods of special information operations

and the act of external information aggression. It is established that researchers of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine, the Baltic countries, the Balkans record the combination of threats of information and propaganda character with the threats that lie in the plane of the act of aggression. In view of the above, it is proposed to attribute the propaganda to the methods of both special information operations and the act of external information aggression. **Conclusions.** In the modern information war, propaganda is a method of both special information operations and the act of aggression, its information component in particular. This kind of materials prepared by the information workers of the aggressor country are in fact manipulative products far from objectivity. Therefore, library institutions, when completing new resources, should take into account this fact and not clog their funds with harmful information. Such information should be analyzed to orient users in libraries with counter-propaganda.

Keywords: propaganda, special information operations, act of external information aggression, act of aggression, methods of special information operations and act of external information aggression.

Стаття надішла до редакції 13.05.2021 р.